PROFILUL CULTURAL ROMÂNESC AL CONCEPTULUI DE *FRICĂ*

LILIA TRINCA

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Rezumat. În lingvistica actuală a devenit deja axiomatic faptul că fiecare limbă naturală reflectă un anumit mod de percepție/conceptualizare și creează propria „imagine” a lumii. Modul în care emoțiile își găsesc reprezentarea lingvistică oglindește un model/grilă de conceptualizare a experienței afective specifice unei culturi. Or, aceeași emoție poate fi experimentată diferit în două culturi diferite sau în cadrul aceleiași culturi, putând fi, deci, obiectul unor variații interculturale și intra-culturale, diacronice și diatopice.

Ca metodologie de cercetare, pentru relevarea specificului românesc al formelor de manifestare lingvistică a afectelor, în cazul de față *FRICĂ*, am apelat la date obținute din analiza unităților discursului repetat – proverbe și zicători, frazeologisme, expresii românești – care reprezintă un cod al culturii române, pe baza actualizării lor într-un corpus reprezentativ, care include circa 180 de unități, un set de surse „credibile”, relevante și reprezentative, care să reflecte emoțiile și modalitățile de expresie afectivă specifice spațiului cultural român.

Cuvinte-cheie: discurs repetat, universalii lingvistice, schemă cognitivă, imagine lingvistică a lumii, model cognitiv-afectiv

Abstract. In current linguistics, it has already become axiomatic that each natural language reflects a certain way of perception/conceptualization and creates its own „image” of the world. We believe that, in modern conditions of globalization and computerization, the study of the linguistic images of the world is extremely valuable and can gain relevance within the context of the cultures dialogue.

The manner emotions find their linguistic representation mirrors a model/grid for conceptualizing the affective experience specific to a culture. Still, the same emotion can be experienced differently in two different cultures or within the same culture and can therefore be the object of intercultural and intra-cultural, diachronic and diatopic variations.

As a research methodology, in order to reveal the Romanian specificity of the forms of linguistic manifestation of the affections, in this case *FEAR*, we resorted to data obtained from the analysis of the units of the repeated discourse – proverbs and sayings, phraseologists, Romanian expressions – which represent a code of the Romanian culture, based on their updating in a representative corpus, which includes approximately 180 units, a set of „credible”, relevant and representative sources, reflecting the emotions and ways of affective expression specific to the Romanian cultural areal.

Keywords: repeated discourse, linguistic universals, cognitive scheme, linguistic image of the world, cognitive-affective model.

În lingvistica actuală a devenit deja axiomatic faptul că fiecare limbă naturală reflectă un anumit mod de conceptualizare și creează propria „imagine” a lumii. Emoțiile, după cum afirmă cercetătorul E. Illouz, constituie trăiri individuale, subiective, raportate însă (și regularizate) la un context social și cultural mai amplu (Illouz, 2014, p. 221-224). Emoțiile se plasează la interfața experienței individuale, a semnificațiilor colective și a constrângerilor sociale (*ibid.*). Or, afectivitatea este o realitate care se plasează la interfața dintre limbaj/limbă și cultură.

Bibliografia uriașă ce are ca obiect de investigație afectivitatea (*afectele/emoțiile /sentimentele* etc.) configurează o realitate caleidoscopică, ce se poate circumscrie unor domenii diverse: sociologie, psihologie, antropologia culturală, lingvistică, istoria mentalităților etc. și generează, implicit, multiple divergențe de opinie, gravitând preponderent în jurul câtorva trăsături pertinente și definitorii ale afectelor și anume: dimensiunea biologică, socială, antropologică, lingvistică, cognitivă etc.

În lumea științifică se vehiculează ideea că emoțiile constituie un limbaj universal și totuși ipoteza relativității lingvistice – conform căreia sistemele de concepte existente în mintea unei persoane și, prin urmare, trăsăturile esențiale ale gândirii sale sunt determinate de limbajul specific al căruia persoană este – ne acreditează ideea că emoțiile sunt construite de parametri socio-culturali.

Ar trebui să facem o precizare cu privire la principala controversă legată de caracterul *universal* vs. *specific cultural* al afectivității. Deși aparent dihotomice, aceste două dimensiuni nu se exclud reciproc: existența unor emoții primare *universalii afective*, recognoscibile transcultural, ce constituie un nucleu cognitiv-afectiv, impregnat în codul genetic universal al oamenilor, găsind lexicalizare în toate limbile lumii nu anulează ideea dependenței și modelării lor de cadrul socio-cultural în care se actualizează. Or, după cum afirmă cercetătoarea Gabriela Stoica, aceeași emoție poate fi experimentată diferit în două culturi diferite sau în cadrul aceleiași culturi, putând fi, deci, obiectul unor variații interculturale și intra-culturale, diacronice și diatopice (Stoica, 2013, p. 13)

Prin extrapolare, subliniem că și limbajul afectiv, deci expresia lingvistică a afectelor are o funcție semiotică implicită, fiind dependentă cultural. În această ordine de idei, rezultă că și conceptele afective, și expresia lor lingvistică cunosc o mare varietate transculturală și lingvistică.

Obiectivul cercetării a fost de a surprinde modul de conceptualizare și de lexicalizare a emoțiilor și relevarea modelului cognitiv afectiv specific spațiului cultural român în baza câtorva concepte, precum *frică*, *dor*, *fericire*, *amar*, *urât* ș.a., întrucât le considerăm circumscrise spațiului cultural român, având valoare de reper în limba română.

Ca metodologie de cercetare, pentru relevarea specificului românesc al formelor de manifestare lingvistică a afectelor – în cazul de față **FRICĂ** – am

apelat la date obținute din analiza unităților discursului repetat – proverbe și zicători, frazeologisme, expresii românești – care reprezintă un cod al culturii române (cf. Noica, Blaga, Stoica etc.), pe baza actualizării lor într-un corpus reprezentativ, care include circa 180 de unități de discurs repetat, un set de surse „credibile”, relevante și reprezentative, care să reflecte emoțiile și modalitățile de expresie afectivă specifice spațiului cultural român.

În subsidiar, menționez că, dincolo de faptul că proverbele/zicătorile, frazeologismele sunt universale și se transmit de-a lungul timpului de la un neam la altul, totuși fiecare popor le adaptează după propriile obiceiuri, de aceea reflectă specificul local, istoric și lingvistic. Scurte fraze/sintagme, ce exprimă adevăruri gnomice, în afara timpului istoric, paremiile reprezintă un cod al culturii, așadar constituie adevărate și autentice antologii de bun simț popular, rezultate în urma experiențelor fiecărui popor, fiind reprezentative pentru diferitele limbi.

Frica reprezintă un afect ce are tangențe cu dimensiunea culturală *distanța de putere* (din modelul lui Hofstede), care poate implica variații ale formelor de manifestare a afectivității. Culturile cu o distanță de putere mare favorizează valori precum conformitatea, obediența, autoritatea ierarhică, ceea ce implică o actualizare specifică fricii. În astfel de culturi, se manifestă mai puternic o cenzură emoțională, în vederea menținerii armoniei ierarhiei sociale sau instituționale (bunăoară, se evită exprimarea fățișă a dezacordului cu interlocutorul având un statut superior)¹.

Frica reprezintă un fel de a fi esențial, care ține de existența umană. În mod foarte elocvent, Heidegger a descris faptul că *a se teme* constituie o formă bazală de existență în lume (după Rotilă, 1997, p. 46). În mitologie, *frica* era considerată o forță mai puternică decât oamenii, ce putea fi îmblânzită cu jertfe și ofrande pentru ca acțiunea ei, ce semăna groază, să se întoarcă asupra dușmanului. Cultivarea fricii în temple și biserici cu scene de martiraj și cu picturi despre judecata de apoi au reușit să înfricoșeze oamenii, care erau învățați că frica este omniprezentă: pe uscat, pe apă, în foc și la frig. Această cultură era întreținută prin legende biblice escatologice ale sfârșitului lumii și Apocalipsei. Autori precum le Kierkegaard, Dostoevski, Freud, Kafka, Agatha Christie, Virginia Woolf și mulți alții au mânuit anxietatea de la studiu și descriere la paroxisme literare, contribuind la deciptarea și descifrarea anxietății umane.

Frica este, fără îndoială, o emoție general-umană. Cu toate acestea, se consideră că fiecare popor interpretează frica într-un mod particular: or, „fiecare popor are, lăsată de Dumnezeu, o față proprie, un chip al lui de a vedea lumea și de a o răsfărâge pentru alții” (Vulcănescu, 1996, p. 165).

¹ În limba română au existat mulți termeni pentru *frică*, iar terminologia specifică: *angoasă* și *anxietate* a fost preluată la începutul secolului al XX-lea (Culturile Greciei antice și ale Romei au onorat Frica, numind-o *angoasă* sau *anxietate*, a cărei etimologie ține de sanscrită: „amhas”, adică „strâmtoare, îngustare”). Latinii au folosit *angusta*, termen preluat în franceză și germană ca *angoisse* și *angst*. Verbul *anxiare* „a respira dificil”, „a se sufoca” și adjectivul cu sens medical *anxios* este folosit în documente din secolul al XVI-lea.

Astfel, se crede că tracii, dacii, popoarele asiatice și vikingii nu ar fi avut cultul stărilor de frică, iar aceste stări erau atribuite mai ales femeilor și copiilor, cărora li se inocula ideea că trebuie să moară oricând fără frică. Geto-dacii, conform afirmațiilor cronicarilor antici, nu se temeau de moarte, ba chiar se credeau nemuritori și mergeau să își întâmpine vrăjmașul cu piepturile dezgolite, întrucât credeau în viață veșnică. Teama de moarte, o relevă și filosoful Mircea Vulcănescu în studiul său *Dimensiunea românească a existenței*, nu e potrivită mentalității românești, și asta deosebește poporul român de toate popoarele apusene². Purtarea lui e ancorată-n veșnicie, iar teama de moarte este o meteahnă venită din apus (...). Și această lipsă de teamă în fața morții este foarte bine pusă în scenă în baladele populare românești, cu toată simbolistica lor, iar *Miorița* este cea mai elocventă în acest sens: unicul lucru ce îl preocupă când află că i s-a pus gând rău nu e teama de moarte, altfel ar fi luat măsurile elementare de precauție, ci împlinirea ritualului.

Menționăm, în această ordine de idei, și basmele nemuririi la români, ca bunăoară „*Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*” de P. Ispirescu, care, în viziunea filosofului român C. Noica, exprimă cel mai adecvat ființa ca arhetip în versiune românească și, totodată, contrastul dintre devenirea oarbă – devenirea pentru devenire – și devenirea cu sens, devenirea întru ființă (a se vedea Mamulea, 2015, p. 157).

Ideea o regăsim cristalizată și în mai multe proverbe românești, formule de gândire, care pot conduce la reconstituirea filosofiei populare și etnosofiei: *De moarte nu te teme și de viață nu fi cu grijă; cel de se teme de moarte, aleargă după ea* ș. a.

Fără îndoială că globalizarea și occidentalizarea au contribuit la desacralizarea și ruperea de tradiții, fapt ce a schimbat înfățișarea și caracterul românului. El a devenit astăzi la fel de temător precum un occidental, aspect consemnat în expresii precum: *Leac de frica nu-i; N-are de ce lega frica; Tie ti-e frica cu mine că mie mi-a plesnit fierea cu tine; A-i fi frică și de umbra sa; Când te mușcă șarpele, îți este frică și de rămă; Iepurașul nu-i fricos, numai că se cam dă la dos; De sfânt, sfânt să fii, dar de frică tot să știi; De frică nu vede lumea; Frica e mai mare decât spaimea; Frica întotdeauna aduce primejdie; Fricosu' se teme și de umbra lui; Cel fricos îi înfricoșează și pe alții; Voinicos, dar cam fricos; Tie ți-e frica cu mine? Că eu am sfeclit-o*

² După Mircea Vulcănescu, sufletul românesc este constituit din două elemente antagoniste: chipul omului de la munte și chipul omului de plai. Mai mult, lupta dintre ethosul păstoresc tracic și ethosul plugăresc slavo-roman s-a dus de-a lungul veacurilor cu sorți variabili, până în preajma veacului al XIX-lea, începând din secolul al VIII-lea. Cu secarea pădurilor și prefacerea României din țară de păstori și crescători de vite și din țară de ostași, ethosul păstoresc se pare că cedează în fața celui plugăresc. Dispare din neam spiritul de aventură, spiritul culmilor, al zărilor îndepărtate, al adâncimilor amare pentru omul orizontului mic de sat, fricos și așezat (Vulcănescu, 1997, p. 193).

cu tine! Omul fricos totdeauna umblă cu gheața-n sân, A duce frica cuiva (sau a ceva)³ ș.a.m.d.

Adesea frica îl forțează pe român să fie cinstit, să respecte norma/legile: *Frica păzește pepenii/harbușăria/bostănăria*⁴; *Cerul curat de trăsnet nu se teme* ș. a.

Românul vede curajul drept o consecință a fricii: *Curajul este capacitatea de a te purta așa cum trebuie chiar și atunci când ești pe jumătate mort de frică* ș. a.

Odată cu apariția **instituționalizată** a religiei, teama generată de moarte, trecerea implacabilă a timpului, precum și fatalitatea devine adesea motiv de ritual, ceea ce pornește dinspre un complex de inferioritate a mentalului colectiv în fața unei naturi neînțelese. Aceasta implică popularea imaginarului român colectiv cu reprezentări puternice ale divinității „alături de ciclurile de timp trăit în mod subiectiv de individ – instabil, schimbător, ducând însă inexorabil la bătrânețe și la moarte, timp trăit cu răsturnările sale bruște, cu capriciile sale imprevizibile, cu ireversibilitatea sa angoasantă” (Ivancu, 2013, p. 87): Cf. *De ce ti-e frica, de aceea nu scapi! Cine vede că arde casa vecinului, trebuie să aibă frică de a sa; De frica nu se descântă; Unii mor mai mult de frică decât de boală* ș. a.

Totuși românul interpretează frica drept o emoție denigratoare, apariția ei fiind justificată, întrucât e specifică celui vinovat în fond: *Omul de vină se teme și de umbră; Cine se tot teme, nimica nu face; Curaj de oaie: mereu cu nasul în jos; Să nu meargă în pădure cine are frică de frunze; Fricosul este pe jumătate învins; Hotului de hot îi e fric; Ura, zavistia și frica nasc vicleșuguri; Omul nedrept se teme de toți* ș. a.

Adesea românul ironizează pe seama emoției de frică: *Fricosul se teme și de toate buruienile; I-e frică să nu i se răcească cuibul; Cine mai mult se teme, acela uită ușa deschisă; Până la luptă face gură și-apoi se teme de mpușcătură; Mai știe sfântul și de frică; Nu merge la soare de frică să nu i se topească nasul; Dobitocului îi este frică de bici, omului – de cuvânt, iar îndărătnicului – nici de una, nici de alta; De securea fără coadă n-are frică pădurea; Dacă aduni toată viața bani de frica sărăciei, ai ajuns deja sclavul ei; N-are de ce lega frica; A-i tremura chiloșii de frică* (argotic) ș. a.

Frica îl face pe cel pățit mai precaut. După afirmația lui O. Ivancu, „individual, românul e în permanență ezitant atunci când vine vorba de acțiuni importante, semnificative. El devine în felul acesta vulnerabil pentru că „nehotărâtul trăiește în permanență în orizontul regretului, al unui dublu regret. Într-un fel, el anticipează regretul pe care l-ar cunoaște acționând și

³ Ai prevăzut și ai ascuns banii, de frică. Știi dumneata unde duce frica? La panică și la perturbare. (Tudor Arghezi).

⁴ Până l-am dat la brazdă, mi-am stupit sufletul cu dânsul. Numai eu îi vin de hac. Vorba ceea: „Frica păzește bostănăria” (Ion Creangă).

care în fapt, el tocmai, îl face să nu acționeze” (Ivancu, 2013, p. 142). Iată câteva proverbe care vin să confirme aceste constatări: *Pe cine l-a ars păsatul suflă și în apă rece. Cine s-a ars cu ciorba suflă și în iaurt.*

Frica este asociată de români cu animale/insecte și anume: *Nicio frică de furnică, de țânțar – nici habar; De frică îi pare cușma pisică; I-e frica ca tiganului de albină; S-ar duce în pădure, dar se teme de șarpe; Lașul poartă și frică de furnică; De s-ar teme lumea de vrăbii, n-ar semăna mălai; Meșterul strică și drege de frică; Cine e muscat de șarpe se pazește/se teme și de șopârlă; Frica face iepurele să cadă; Pisica opărită se teme de rece; Oile țin capu-n jos de frică să nu le vadă lupu; Dacă ți-e frică de lup, nu intri în pădure; Dacă lupul s-ar teme de ploaie, ar purta manta; Vulpea nu se teme de vânătorul care se laudă seara ș. a.*

Am remarcat și câteva proverbe care consemnează de ce nu e cazul să-ți fie frică: *Cutea vârtoasă nu se teme de coasă; Baba bătrână nu se teme de pâinea moale; Săracul nu se teme de tâlhari; Nu se știe frica decât de boală ș. a.*

Consemnăm și câteva expresii frazeologice somatice ce fac referință la conceptul de frică: *A avea (a fi cu) inima aproape de gură; A băga (cuiva) frica în oase*⁵; *A fi cu frica în spate (sau în sân)*⁶; *A ști de frica cuiva*⁷ ș. a.

Astfel, frica se asociază cu o temperatură scăzută: *a-i îngheța cuiva sângele în vine, A-i îngheța cuiva ficații*, imagine pe care o regăsim întocmai și în limba rusă, engleză, franceză etc., ceea ce indică universalitatea conceptualizării fricii: *Cf. rus. Кровь стынет в жилах; Кровь леденеет (холодеет) в жилах; engl. To be frozen with fear, fr. Être glacé de peur / d'effroi etc.*

Și limba este organul care are tangențe cu frica⁸, iar în cadrul expresiilor frazeologice somatice, ilustrează conceptul emotiv de *frică atât în limba română, precum și în alte limbi: (a-și pierde graiul de frică) vs. rus. язык отнялся, fr. rester coi.*

Mai mult, frica are și culoare la români – galbenul: *A se îngălbeni de frică.* (Cf. fr. *blémir de peur*)⁹.

Bineînțeles, studiul unităților ce aparțin discursului repetat plasează analiza modelelor cognitiv-afective românești pe un fundal cultural specific unei perioade istorice mai vechi (majoritatea unităților discursului repetat având o vechime de secole). Dimensiunile culturale relevate în modelul

⁵ *Iar Sisoe, ca să-i vâre și mai tare-n oase frica de cele dumnezeiești, se stropși la dânsul umflându-și obrazii, ba se și luă după el câțiva pași, cu toiagul ridicat.* (G. Topârceanu).

⁶ *Bătrâna, cu frica Domnului în sân, crezu. Se sperie văzându-și fata sângărată.* (Barbu Delavrancea).

⁷ [...] *oamenii lui Marmont începură să-mi știe de frică și mă pomenii vânat cu înverșunare de dușmanul care pornise asupra mea o hăituială în toată puterea cuvântului.* (Octavian Soviany)

⁸ Pentru detalii a se vedea V. Lifari.

⁹ *Când îl văzu, muiera înlemni și îngălbeni de frică.* (P. Ispirescu).

propus de Hofstede, precum *individualism/colectivism*, *sine independent/sine interdependent* etc. sunt variabile diacronic, determinând și schimbări ale reprezentării conceptuale și lingvistice a vieții afective. Astfel, mutații esențiale privind modalitatea de configurare a sinelui, produse ca rezultat al schimbărilor social-culturale mai ample, va reconfigura imediat și modalitatea de conceptualizare afectivă. Prin urmare, modernizarea societății (angrenând un proces de individualizare, emancipare treptată a individului) implică o redefinire a trăirilor afective.

După cum se cunoaște, trăsătura fundamentală a culturii române este interferența, fuziunea organică între modelul cultural de tip tradițional, oriental-balcanic și cel nou, modern-occidental; Această suprapunere a două tipare mentale dihotomice în aparență, *de facto* a generat o întrepătrundere armonioasă, când anume aspecte ale culturii occidentale se grefează pe o matrice culturală locală de tip clasic și popular-tradițională, generând o configurație culturală *sui generis*, unde coexistă vechiul și noul, orientul, tradiționalul și modernul. De aceea, pentru a ne sincroniza cu mutațiile contextului extralingvistic, pe care se proiectează, justificând variațiile diacronice de codare lingvistică a conceptelor afective, am recurs în cercetare la corelarea dimensiunii cognitive și a celei culturale, pentru evidențierea particularităților de codare lingvistică a conceptelor afective. Paradigma teoretică mai amplă în care se situează cercetarea este, în general, cea a cognitivismului, ceea ce conferă accesul la structuri și scheme cognitive implicate în conceptualizarea emoțiilor.

În acest scop, am apelat la datele *Dicționarului asociativ al limbii române*¹⁰, adunate prin metoda experimentului asociativ (elaborată în psiholingvistică). Astfel, rețelele pragmatice și asociative ale semnificațiilor în care este antrenat fiecare cuvânt ce desemnează o emoție sunt deosebit de bogate. Sensul complex al fiecărui cuvânt de acest fel este rezultatul rolului important pe care aceste cuvinte îl joacă în articularea unei palete întregi de valori culturale, relații sociale. Premisa de la care am pornit este că un asemenea studiu poate reflecta dinamica conceptual-istorică a unui anume *model cognitiv afectiv* specific unei *culturi*.

Pentru relevarea specificului românesc al conceptului de *frică* am apelat și la datele stocate în *Dicționarul asociativ al limbii române*, adunate prin metoda experimentului asociativ (în continuare EA) elaborată în psiholingvistică – o disciplină de frontieră, care încearcă să fundamenteze legătura între procesele neuropsihice, lumea gândirilor și exprimarea verbală a acestora, între conștient și inconștient, în vederea surprinderii mecanismelor reprezentării prin identificarea proceselor prin intermediul cărora are loc cunoașterea. Studiile în domeniul psiholingvisticii relevă relativitatea lingvistică și cea culturală: or, din perspectivă fenomenologică, limba și logica exprimată prin aceasta, reprezintă un factor extrem de important pentru

¹⁰ Gh. Popa *et alii*, *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I (de la stimul la reacție), Iași, Editura Junimea, 2016.

înțelegerea și reprezentarea lumii înconjurătoare. E, într-un fel, o evoluție a „ipotezei Sapir-Worf”, conform căreia diferite tipuri de mentalități antrenează diverse modelaje ale limbajului¹¹.

În baza EA realizat, am identificat două tipuri de bază de asociații pentru cuvântul-stimul *teamă*: asociații sintagmatice și asociații paradigmatic¹²:

ASOCIAȚII PARADIGMATICE:

● *Sinonime*: *frică* (468); *spaimă* (25); *groază* (4); *anxietate* (3); *fobie* (3); *emoție* (2); *teroare*, *claustrofobie*;

● *Antonime*: *cura* ● *Asociații*: *durere* (7), *nesiguranță* (5), *singurătate* (5), *examen* (4), *slăbiciune* (4), *neîncredere* (4), *tremur* (3), *pericol* (3), *tristețe* (3), *necaz* (2), *necunoscut* (2), *noapte* (2), *nou* (2), *pedeapsă* (2), *plăcere* (2), *plans* (2), *sentiment* (2), *stress*, (2), *supărare* (2), *ură* (2), *moarte*, *boală*, *gol în stomac*;

● **Animale sau insecte/ vietăți**: *șarpe* (5); *șerpi* (3), *câine* (4); *câini* (4); *insecte* (2); *emoție* (2); *animal*, *arici*, *căprioară*, *lupi*, *furnică*, *tigru*, *șoareci*, *păianjen*¹³;

● *Obiecte ce determină apariția fricii*: *întuneric* (23), *fantome* (3), *moarte* (2), *tunet*, *impozit*, *școală*, *examen*, *boală*, *monștri*, *primejdie*, *necunoaștere*, *umbră*, *țipăt*, *violență*, *bătrânețe*;

ASOCIAȚII SINTAGMATICE:

■ *mare* (9), *grea* (4), *negru* (3).

Cauze ce provoacă frica: *de întuneric* (4), *de moarte* (2), *de câine*, *de Dumnezeu*, *de lupi*, *de singurătate*, *de apă*, *de rău* etc.

¹¹ Am efectuat un EA liber cu tineri cu vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna. Respondenții au fost rugați să răspundă instantaneu cu primul cuvânt care le-a venit în minte la auzul cuvântului-stimul *teamă* (fiecare anchetă propusă conținea 100 de cuvinte-stimul, selectate și generate de calculator din circa 500 de stimuli, ce fac parte din nucleul și masa vocabularului de bază al limbii române: stimulul *teamă* apare, în medie, în una din 5 anchete). Or respectarea acestei condiții în timpul anchetării permite a reduce la minim intervalul temporal dintre stimul și reacție: respondentul nu trebuie să mediteze asupra reacției, întrucât conceptul de asociație exclude ideea de „gândire” a răspunsului. În calitate de respondenți au fost circa 1000 de studenți din mai multe universități din Republica Moldova și România. Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul EA revine faptului că la vârsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității lingvare, iar asociațiile, identificate în cadrul EA, reflectă competența lingvistică și sunt relevante pentru mentalul român (Карaulов, p. 192). În conformitate cu opinia lui Iu. Karaulov, stabilitatea relativă a capacității lingvistice a vorbitorilor nativi (de exemplu, vocabularul, ierarhia de valori, valențele lexicale) poate servi drept bază pentru descrierea conștiinței de masă în societatea românească în următorii 20-30 de ani, adică pentru perioada când respondenții de azi vor constitui nucleul activ al societății (*ibidem*).

¹² Respectând tradiția modelării câmpului asociativ, la început se prezintă cuvintele-reacții ce apar mai des (numărul reacțiilor e indicat între paranteze), constituind nucleul câmpului asociativ, după care se indică cuvintele apărute mai rar ca reacții la stimulul respectiv – periferia câmpului asociativ.

¹³ După cum se poate vedea, multe din ele sunt reperabile și în unitățile DR.

O reacție foarte relevantă la cuvântul-stimul *teamă*, pentru spiritul român, este ***Nu există***, întrucât vine în consonanță perfectă cu ideea filosofului român Mircea Vulcănescu, care menționează câteva atitudini fundamentale ale românului în fața existenței. În primul rând, pentru român nu există ideea de neant, apoi nu există imposibilitatea absolută, nu există alternativa existențială, nu există imperativ, nu există iremediabil, și cel mai important aspect, nu există teamă în fața morții – *sentimentul ancorării în veșnicie îl salvează pe român în cele mai disperate situații, cum îi pune aripi de plumb în împrejurările nesferat de favorabile, cu care aripi sorții nu l-a atins prea des* (Vulcănescu, 1996, p. 193).

Concluziile la care am ajuns ca rezultat al investigației dovedesc faptul că experiența emoțională nu este pre-culturală, ci proeminent culturală: emoțiile servesc unor scopuri de comunicare complexă, de ordin moral și cultural. Emoțiile, așadar, nu constituie simple etichete pentru stări interioare, a căror esență este presupusă a fi universală. Este incontestabil faptul că emoțiile sunt forme de acțiune simbolică cu multiple articulații la nivelul culturii și al structurilor sociale. Aplicarea metodei EA ne-a permis elucidarea bogăției „sarcinilor” semantice, pe care le poartă conceptul de „frică” în română. Asociațiile identificate prin intermediul EA permit decodificarea și construirea asemenea unui puzzle, a semnificațiilor conceptului dat prin angajarea atât a componente cognitive, cât și a celei afective – procese simultane, dar și complementare, limbajul fiind o cale preferențială în tentativa de a releva modul în care e organizată și stocată cunoașterea în mintea umană.

Referințe bibliografice:

Cărți și website-uri:

■ HOFSTEDE, G., 1984, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage, Beverly Hills.

■ ILLOUZ, E., GILON, D., SHACHAK, M., 2014, “Emotions and Cultural Theory”, în Stets, J. E., Turner, J. H. (eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions*, vol. II, Dordrecht, Springer, pp. 221-244.

■ IVANCU, Ovidiu, *Identitate culturală și mental colectiv românesc în postcomunism (1990-2007) – Imagini, mituri, percepții, repozitionări*, Cluj-Napoca, Editura EIKON, 2013.

■ LIFARI, Viorica, *Categoriile conceptuale ale emoțiilor redată prin „imaginea organelor interne omenești” descrise în expresii frazeologice somatice //*

<http://studiamsu.eu/nr-10-100-2016/>

<http://dspace.usm.md:8080/xmlui/handle/123456789/1182>.

■ MAMULEA, Mona, *Teme filosofice în cultura populară românească*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 157.

■ ROTILĂ, Viorel, *Heidegger și rostirea ființei*, 1997 https://www.academia.edu/11306925/Heidegger_%C8%99i_rostirea_fiin%C8%99ei p. 46.

■ STOICA, Laura Gabriela, *Modele ale afectivității în cultura română premodernă (1780-1840)*, Lucrare realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat din FONDUL SOCIAL EUROPEAN prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 // https://www.researchgate.net/publication/317038418_Modelle_ale_afectivitatii_in_cultura_romana_premoderna_1740-1840_Models_of_Affectivity_in_the_Early-Modern_Romanian_Culture_1740-1840

■ VULCĂNESCU, Mircea, *Către ființa spiritualității românești*. Vol. III. *Dimensiunea românească a existenței*, București: Editura Eminescu, 1996.

Dicționare:

■ DUDA, Gabriela, GUGUI Aglaia, Wojcicki, Marie Jeanne. *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros, 1985.

■ ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte (D – N)*, Presa Universitară Clujeană (DERC) <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1969.pdf>

■ POPA, Gheorghe; SAINENCO, Ala; PRITCAN, Valentina; POPA, Viorica; LACUSTA, Elena; TRINCA, Lilia, POPA Lucia. *Dicționarul asociativ al limbii române*, Iași: Junimea, 2016.

■ TOMICI, Mile. *Dicționar frazeologic al limbii române*, Editura Vestala Saeculum *Dicționar de proverbe și zicători românești*/ alcătuit, pref. de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu; col. iniț. și coord. de Anatol și Dan Vidrașcu. – București; Chișinău, Editura Litera, 2001.

■ ZANNE, Iuliu. *Proverbele românilor*, Editura Librăriei Socec, București, 1895. *Dicționar de proverbe și zicători românești*/ alcătuit, pref. de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu; col. iniț. și coord. de Anatol și Dan Vidrașcu. – București; Chișinău: Litera, 2001 (Combinatul Poligrafic).

■ КАРАУЛОВ Ю. Н., *Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности*. În *Русский ассоциативный словарь*. Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. Часть I / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф., Тарасов, Н. В., Уфимцева, Г. А., Черкасова, Москва, Изд-во «Помовский и партнеры», 2011.